

ตอนที่ 1

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับชาดก

บทที่ 1

ความหมายและประวัติความเป็นมาของชาดก

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้สามารถบอก หรืออธิบายความหมายและประวัติความเป็นมาของชาดกได้
2. เพื่อให้สามารถชี้แจงหรืออธิบายแหล่งกำเนิดของชาดกได้
3. เพื่อให้สามารถบอกหรืออธิบายความสามัคคีระหว่างชนชาติกับชนชาติ
กันทั้งของอินเดีย กรีก และเปอร์เซียได้
4. เพื่อให้จำแนก ชั่วคราว หรืออธิบายความมุ่งหมายของชาดกได้
5. เพื่อให้สามารถเล่า หรืออธิบายการนำชาดกเข้ามาในประเทศไทยได้
6. เพื่อให้สามารถบอกลำดับ หรืออธิบายการแปลชาดกในประเทศไทยได้

1. ความหมายของชาตก

คำว่า “ชาตก” มีรากคำมาจากธาตุ (root) ว่า ชนฺ แปลว่า “เกิด” แปลง ชนฺ ธาตุเป็น ชา ลง ต บั้จยในกิริยาภิตกั ต บั้จยตัวนี้กำหนดให้แปลว่า “แล้ว” มีรูปคำเป็น “ชาต” แปลว่า เกิดแล้ว เสร็จแล้วให้ลง ก บั้จยต่อท้ายอีกสำเร็จรูปคำเป็น “ชาตก” อ่านออกเสียงตามบาลีสันสกฤตว่า ชา-ตะ-กะ (Jā-ta-ka) แปลว่า ผู้เกิดแล้ว เมื่อนำคำนี้มาใช้ในภาษาไทย เราออกเสียงเป็น “ชา-ตก” โดยแปลง ต เป็น ด และ ให้ ก เป็นตัวสะกดในแม่ กก

ชาตก มีความหมายดังนี้

1. ชาตก หมายถึงเรื่องราวอดีตชาติของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระองค์เสวยพระชาติต่าง ๆ เป็นมนุษย์บ้าง เทวดาบ้าง สัตว์บ้าง ฯลฯ แต่ละพระชาติพระองค์ทรงบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ (ผู้ที่เข้าถึงพุทธภาวะตรัสรู้เป็นพุทธะในวันข้างหน้า) ด้วยการบำเพ็ญพระบารมีธรรมต่าง ๆ (บารมีคือคุณธรรมที่เป็นเลิศที่เต็มหรือสมบูรณ์แบบ) เพื่อจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นองค์ต่อไป

2. ชาตก หมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างหนึ่งในจำนวนคำสอนเก้าอย่าง ที่เรียกว่า “นวัคสัตตสุตตัน” แปลว่าคำสอนของพระศาสดามืด 9 คือ

1. สุตตะ คือคำสอนที่เป็นพระสูตรและพระวินัยทั้งหลายรวมทั้งคัมภีร์ทั้งสองด้วย

2. เคยยะ คือคำสอนที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน หมายถึงพระสูตรที่มีคาถาทั้งหมดโดยเฉพาะสคาถวรรคในสังยุตตนิกาย

3. เวยยาकरणะ คือคำสอนที่เป็นร้อยแก้วล้วน ไม่มีคาถาปน เช่น พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด พระสูตรที่ไม่มีคาถาและพระพุทธรูปอื่นใดที่ไม่จัดเข้าในองค์ 8 ข้อที่เหลือ

4. คาถา คือคำสอนที่เป็นร้อยกรองล้วน ได้แก่ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา และคาถาในสุตตนิบาต

5. อุทาน คือคำสอนที่เป็นคาถาที่ทรงเปล่งออกมาด้วยความโสมนัส เช่น อุทานในเวลาแรกตรัสรู้ คำสอนที่เป็นอุทานรวมเป็นพระสูตร 82 สูตร

6. อิติวุตตกะ คือคำสอนที่ทรงยกธรรมบทใดบทหนึ่งขึ้นตั้งเป็นประธานไว้แล้ว ตรัสอธิบายความในข้อธรรมนั้น ๆ จบแล้ว สรุปข้อธรรมข้างต้นนั้นอีก ลักษณะของอิติวุตตกะโดยปริยายคล้ายกับนิทานสุภาษิต เพราะเมื่อเล่าจบแล้วกล่าวสรุปเป็นสุภาษิตไว้ตอนท้าย คำสอนอิติวุตตกะเป็นพระสูตร 110 สูตรที่ตรัสโดยนัยว่า วุฑฺฒํ เหตุํ ภควตา.

7. ชาดก คือคำสอนที่แสดงถึงบุรพจริยาที่ทรงบำเพ็ญมาแต่ชาติปางก่อน มี 547 เรื่อง มี อปัลลภชาดก เป็นต้น

8. อัมภุตธรรม คือคำสอนที่แสดงถึงเหตุอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาก่อน ได้แก่พระสูตรที่ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ข้ออัศจรรย์ไม่เคยมี 4 อย่างนี้ หาได้ในพระอานนท์” ดังนี้ เป็นต้น

9. เวทัลละ คือคำสอนแบบถาม—ตอบ ซึ่งผู้ถามได้ทั้งความรู้และความพอใจ เช่น จูฬเวทัลลสูตร เป็นต้น

3. ชาดก หมายถึงคัมภีร์เล่มหนึ่งในจำนวน 15 เล่มของคัมภีร์ขุททกนิกาย ในพระสุตตันตปิฎก พระสุตตันตปิฎกแบ่งเป็น 5 คัมภีร์คือ ทิฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย คัมภีร์ขุททกนิกายมีคัมภีร์อยู่ 15 เล่ม ดังนี้

1. ขุททกปาฐะ แปลว่า บทสวดเล็ก ๆ น้อย ๆ โดยมากเป็นบทสวดสั้น ๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

2. ธรรมบท แปลว่าบทแห่งธรรม เป็นธรรมภาษิตสั้น ๆ มีประมาณ 300 หัวข้อ

3. อุทาน แปลว่า คำที่เปล่งออกมา หมายถึงคำอุทานที่เป็นธรรมภาษิต มีเรื่องราวประกอบเป็นเหตุปรารภในการเปล่งอุทานของพระพุทธเจ้า

4. อิติวุตตกะ แปลว่า “ข้อความที่ท่านกล่าวไว้อย่างนั้น” เป็นการอ้างอิงว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสข้อความไว้อย่างนี้ ไม่มีเรื่องราวประกอบ มีแต่ขึ้นต้นว่า “ข้าพเจ้าได้ยินมาว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระอรหันต์ ตรัสไว้อย่างนี้”

5. สุตตนิบาต แปลว่า รวมพระสูตร คือรวบรวมพระสูตรเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน มีชื่อพระสูตรบอกกำกับไว้

6. วิมานวัตถุ แปลว่า เรื่องของผู้ได้วิมาน แสดงเหตุที่ทำให้ได้ผลดี ตามคำบอกเล่าของผู้ได้ผลดีนั้น ๆ

7. เปตวัตถุ แปลว่า เรื่องของเปรต หรือ ผู้ล่งลับไปที่ทำกรรมชั่วไว้
8. เถรคาถา แปลว่า คาถาของพระเถระ เป็นภาษิตต่างๆ ของพระเถระ ผู้เป็นพระอรหันตสาวก
9. เถรีคาถา แปลว่า คาถาของพระเถรี เป็นภาษิตต่างๆ ของพระเถรี ผู้เป็นพระอรหันตสาวิกา
10. ชาดก แปลว่า เรื่องที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นภาษิตต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคำสอนประเภทเล่านิทาน เนื้อเรื่องที่สมบูรณ์มีอยู่ในคัมภีร์อรรถกถาชาดก
11. นิทเทส แปลว่า คำอธิบาย หรือการแสดง หมายถึงคำอธิบายพุทธภาษิตในสุดตนิบาต แบ่งเป็นมหานิทเทส กับ จุพนิทเทส
12. ปฏิสัมภิทามัคค์ แปลว่า ทางแห่งปัญญาอันแตกฉาน เป็นคำอธิบายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งพระสาริบุตรได้กล่าวไว้
13. อปทาน แปลว่า คำอ้างอิง เป็นประวัติส่วนตัวของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวก และพระสาวิกา
14. พุทธวงศ์ แปลว่า วงศ์ของพระพุทธเจ้า คือประวัติของพระพุทธเจ้าในอดีต 24 พระองค์ รวมพระโคตมพุทธเจ้าเป็น 25 พระองค์
15. จริยปิฎก แปลว่า คัมภีร์แห่งจริยา คือการบำเพ็ญพระบารมีต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าซึ่งแบ่งหลักใหญ่ออกเป็น ทาน ศีล และเนกขัมมะ (การออกบวช)

กล่าวโดยสรุป ชาดกมีความหมายแบ่งเป็น 3 อย่างคือ

1. ชาดก หมายถึงเรื่องราวอดีตชาติของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
2. ชาดก หมายถึงคำสอนอย่างหนึ่งในจำนวนเก้าอย่างของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า “นวัคสัตตสุตตัน”
3. ชาดก หมายถึงคัมภีร์เล่มหนึ่งในจำนวนคัมภีร์ 15 เล่ม ของคัมภีร์ขุททกนิกายในพระสุตตันตปิฎก

เพื่อให้นักศึกษาได้ศึกษาความหมายของชาดกอย่างถูกต้องและกว้างขวาง นักศึกษาพึงศึกษาความหมายของชาดกนี้จากพจนานุกรมทั้งภาษาไทย บาลี และอังกฤษ ที่เลือกนำมาเป็นตัวอย่างให้นักศึกษาดังนี้

1. ชาตก น. เรื่องราวพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อนตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์
ข้อนี้, ข้อคัมภีร์ในพุทธศาสนา, ส่วน 1 ใน 9 ส่วนที่เรียกว่า นวักสัทธุศาสน์ (ป.)¹

2. ชาตก น. mm, เรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่มีมาในอดีต²

3. ชาตก น. เรื่องราวเกี่ยวกับการเกิด, เรื่องราวเกี่ยวกับการเสวยพระชาติ
ของพระพุทธเจ้า, ส่วนหนึ่งแห่งคำสอนทางพุทธศาสนา³

4. ชาตก (Jataka) 1. a birth story, the stories of the Buddha '3
previous lives. 2. "Birth Stories" ; name of the tenth division of the Khuddaka
Nikaya⁴

5. Jataka ¹(nt.) (jata + ka, belonging to, connected with what has
happened) 1. a birth story as found in the earlier books. This is always the
story of a previous birth of the Buddha's as a wise man of old. In this sense it
occurs as the name of the 9 categories or varieties of the literary composition.
2. The story of any previous birth of the Buddha, esp. as an animal, In this sense
the word is not found in the 4 Nikayas, but it occurs on the Bharhut Tope (say, end
of 3 rd cent. B.C.), and is frequent in the Jataka book. 3. The name of a book in the
Pali Canon, containing the verses of the 547 such stories, Jataka ²(m.) (Jata + ka,)
belonging to what has been born)⁵

6. Jataka. — the tenth of Khuddaka Nikayas of the Sutta Pitaka
containing tales of the former births of the Buddha. The Jataka also form one of
the nine angas or divisions of the Buddha's teaching, grouped according to the
subject matter. 'The Canonical book of the Jataka contains only verses, but it is

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, หน้า 264.

² แปลก สนธิรักษ์, พจนานุกรมบาลี-ไทย (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2506,) หน้า 118.

³ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พจนานุกรมพุทธศาสนา (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2504,) 93.

⁴ พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ (พระนคร : กรมการศาสนา, 2520),
หน้า 300.

⁵ T.W. Rhys Davids and William Stede, **The Pali Text Society' Pali English Dictionary** (London . Luzac & Company, Ltd. 1966), p. 281.

almost certain that from the first there must have been handed down an oral commentary giving the stories in prose. The commentary later developed into the Jatakathakatha. Some of the Jatakas have been included in a separate composition, called the Cariya Pitaka. It is not possible to say when the Jataka in the present form came into existence nor how many of these were among the original number. In the time of the Cullaniddesa, there seem to have been five hundred Jatakas, because reference is made to Pancajatakasatani. Bas — reliefs of the third century have been found illustrating a number of Jataka stories, and they presuppose the existence of a prose collection.

Several Jatakas exist in the canonical books which are not included in the Abhidhamma pitaka. The Jataka consist of twenty two sections or nipatas.⁶

7. Jataka, nt. a birth story. adj. born ; arisen.⁷

2. แหล่งกำเนิดของนิทานชาดก

นิทานชาดก 547 เรื่อง มีลักษณะเป็นนิทานพื้นบ้านเก่าแก่มีมาก่อนพุทธกาล ดังพระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนหนึ่งว่า “เรื่องชาดกนี้ไม่ใช่เรื่องราวครั้งพุทธกาลเป็นเรื่องมีมาเก่าแก่ก่อนพุทธกาล ที่จะพึงกำหนดได้ด้วยหลักฐานหลายอย่าง ถึงในชาดกเองก็รับว่าเป็นเรื่องเก่าด้วยชั้น อดีตเตทุกแห่งๆ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม ถึงที่ควรจะให้ความชัดเจนด้วยชักนิทานมากล่าว มาชักมาสาธกให้เห็นความกระจ่างขึ้น คำที่แสดงโดยวิธีนี้เรียกว่า ชาดก ในบาลีชั้นต้นว่า ภูตปุพฺพ (เรื่องเคยมีมาแล้ว) จัดเข้าในนวกสตุตฺตสาสน์ (คำสอนของพระพุทธเจ้ามีองค์เก่า)⁸

⁶ G.P. Malalasekera. **Dictionary of Pali Proper Names** (London : Luzac & Company Ltd., 1960), pp. 951-952

⁷ A.P. Ruddhadattn. **Concise Pali-English Dictionary** (Colombo : The Colombo Apothecaries' Co., Ltd., 1957), p. 110.

⁸ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว “พระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดก” พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส. เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แมนศรี, 2493) หน้า 5-6

อีกตอนหนึ่งว่า “ส่วนนิทานชาดกนี้จึงปรากฏว่า เป็นนิทานเก่าซึ่งเล่าสืบทอดกันมาช้านาน ไม่ใช่เล่าขึ้นใหม่ในเวลาพุทธกาล หรือผู้แต่งจะแต่งประดิษฐ์ขึ้นใหม่ภายหลัง เป็นนิทานเก่าที่มีอยู่แล้ว เว้นแต่เรื่องปรารภและกลับชาติ ซึ่งจะยกไว้กล่าวในภายหลัง”⁹

และอีกตอนหนึ่งว่า “แต่แท้จริงเรื่องชาดกนี้ เป็นเรื่องนิทานโบราณซึ่งนักปราชญ์ทั้งหลายได้นำสืบ ๆ กันมาตั้งแต่ 2500 ปีขึ้นไปหา 3000 ปี ก็เป็นเรื่องที่ควรอยู่ซึ่งเราจะอ่าน”¹⁰

นิทานเก่าแก่โบราณซึ่งมีมาก่อนพุทธกาลนั้น มีแหล่งกำเนิดมาจากนิทานพื้นบ้านของอินเดียเอง ของกรีก หรือของเปอร์เซีย นิทานพื้นบ้านเหล่านี้เล่าสืบทอดกันมาด้วยมุขปาฐะคือเล่ากันด้วยปากเปล่าสืบ ๆ กันมา เป็นการยากที่จะบอกว่าใครยืมกันก่อน หรือได้รับอิทธิพลจากใคร แต่เป็นไปได้ว่ามีแหล่งกำเนิดร่วมกัน ต่อไปนี้ขอกล่าวถึงหลักฐานเก่าแก่เกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านของแต่ละประเทศเพื่อประกอบการศึกษา

นิทานเก่าแก่ของอินเดีย

อินเดียเป็นประเทศเก่าแก่ประเทศหนึ่งในโลก ได้สะสมอารยธรรมไว้นาน ก่อนที่ชาดออารยันจะเข้ามาอินเดีย ก็มีคนชาติเดิมของอินเดียอยู่ก่อนแล้ว เมื่อชาวอารยันอพยพเข้ามาภายหลังก็ได้นำเอาอารยธรรมและวัฒนธรรมของตนเองเข้ามาด้วย ศาสนาเก่าแก่ก่อนศาสนาพุทธ ได้แก่ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพราหมณ์ได้เป็นแหล่งรวมวรรณกรรมพื้นบ้านและวรรณกรรมศาสนาไว้มากมายจนนำมากล่าวโดยย่อ ดังนี้

1. คัมภีร์มหาภารตะ รามายณะ ปุราณะ อุปนิษัท และ อิติहाสะ เป็นคัมภีร์เก่าแก่ของศาสนาพราหมณ์ มีนิทานพื้นบ้านเก่าแก่คล้ายคลึงกับนิทานชาดกในพุทธศาสนา ได้มีการค้นคว้าและวิจัยถึงจำนวนเรื่องและคาถาของชาดกและมหาภารตะพบว่าไม่ชาดกก็มหาภารตะ ต้องยืมกันและกัน แต่ชาดกและมหาภารตะเกี่ยวข้องกันโดยมีแหล่งกำเนิดร่วมกัน¹¹

2. คัมภีร์ปญจตันตระ เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมนิทานพื้นบ้านอินเดียไว้มากมายเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในประเทศตะวันตก คัมภีร์ปญจตันตระเป็นวรรณกรรมของ

⁹ เรื่องเดียวกัน หน้า 8.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน หน้า 17.

¹¹ M.T. Francis and E.J. Thomas *Jataka Tales* (Bombay Jaico Publishing House, 1975). See Introduction,

ศาสนาพราหมณ์ ไม่ใช่พุทธศาสนาอย่างที่บางคนเข้าใจคือบางคนเข้าใจว่าคัมภีร์ปญฺจตันตระ เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่พวกพราหมณ์ ปรับปรุงขึ้นใหม่นิทานในคัมภีร์ปญฺจตันตระ กับนิทานชาดก มีลักษณะคล้ายคลึงกันและมีความสัมพันธ์กัน เช่นเดียวกับคัมภีร์เวตาล ปญฺจวิสติกา (นิทาน 25 เรื่องของเวตาล) นิทานเวตาลกับนิทานชาดกที่เหมือนกัน หรือ คล้ายคลึงกัน เช่น นิทานชาดกเรื่องที่ 145 กับนิทานเวตาลเรื่องที่ 21 นิทานชาดกเรื่องที่ 527 กับนิทานเวตาลเรื่องที่ 16 นิทานชาดกเรื่องที่ 200 กับนิทานเวตาลเรื่องที่ 2 เป็นต้น¹² อย่างไรก็ตามก็ยังมีความเชื่อว่า วรรณกรรมโลกที่มีเรื่องเทวดานั้น มีแหล่งกำเนิด ร่วมกัน

ในคัมภีร์ตันตระราชยาสิกของศาสนาพราหมณ์ก็มีความสัมพันธ์กับชาดกเหมือนกัน คือ นิทานเรื่องสิงห์โตและวัวที่เป็นเพื่อนกันถูกหมาป่าแยกออกจากกันแล้วฆ่ากิน ทั้งสองตัวในชาดกเรื่องที่ 349 มีเค้าโครงเรื่องเหมือนกับในคัมภีร์ตันตระราชยาสิกเล่ม 1 นิทานชาดกเรื่องลิงฉลาดกว่าจระเข้มีกล่าวไว้ในคัมภีร์ตันตระราชยาสิก เล่ม 4¹³

นิทานชาดกเรื่องวิรุฬหบัณฑิต วิรุฬหบัณฑิตเป็นอำมาตย์ของพระเจ้ากรุง ในคัมภีร์ มหาภารตะเขียนเป็นวิทูรเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันและเป็นพี่ปรีชาของพระเจ้า ฤทธราชกุมาร จะเห็นว่าเหมือนกันโดยเนื้อหา แตกต่างกันเพียงด้านภาษาเท่านั้น

นิทานที่เกี่ยวกับการพลัดพรากจากเมือง เช่น เรื่องทศรถชาดก ชาดกที่ 461 อาจจะได้มาจากเรื่องรามายณะของพราหมณ์

เรื่องพระเวสสันดรชาดกตอนที่อุกเนรเทศออกจากพระนครก็ดี ตอนพระณนา ชมป่าเขาลำเนาไพรก็ดี มีลักษณะเหมือน คล้ายกับหรือทำให้นึกถึงเรื่องพระรามเดินป่า ในคัมภีร์รามายณะของพราหมณ์

บทสนทนาของตัวละครในชาดก ก็เหมือนหรือคล้ายคลึงกับบทสนทนาใน คัมภีร์อุปนิษัต โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทสนทนาในอติหาสะของคัมภีร์มหาภารตะในศาสนา พราหมณ์ นิทานชาดกเรื่องที่ 530 เหมือนกับคำสนทนาในอติหาสะซึ่งเป็นบทคัดมาจาก คัมภีร์ปุราณะเก่าของพราหมณ์¹⁴

นิทานชาดกนอกจากจะมีแหล่งกำเนิดมาจากนิทานเก่าๆ ในศาสนาพราหมณ์ แล้ว ยังได้มาจากคัมภีร์ของศาสนาเชนด้วย

¹² *Ibid* See Introduction.

¹³ Maurice Winternitz, *History of Indian Literature Vol. II* (New Delhi Munshiram Manoharlal, 1977), p.126.

¹⁴ *Ibid* pp. 144-145.

นิทานเก่าแก่ของกรีก

ประเทศกรีกเป็นประเทศเก่าแก่ประเทศหนึ่งเช่นเดียวกับอินเดีย เป็นแหล่งหรืออู่อารยธรรมของโลกแห่งหนึ่ง ได้สะสมและรวบรวมอารยธรรมไว้เป็นเวลานาน อารยธรรมของกรีกนั้น ได้แพร่หลายไปยังส่วนต่างๆ ของโลกรวมทั้งอินเดียด้วย ในขณะที่เดียวกันอารยธรรมของอินเดียก็ได้แพร่หลายไปยังประเทศอื่นๆ รวมทั้งกรีกด้วยเช่นเดียวกัน

กรีกกับอินเดียคงมีความสัมพันธ์กัน ทางด้านการค้ามาเป็นเวลาช้านานก่อนที่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์แห่งกรีกยกทัพบุกอินเดียในปี พ.ศ. 216¹⁵ พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชได้สวรรคตเมื่อปี พ.ศ. 220 ที่กรุงบาบิโลนแห่งลุ่มแม่น้ำไทกริสและยูเฟรติส

ด้วยความสัมพันธ์กันนี้ จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้นิทานกรีกแพร่เข้ามาปรากฏในอินเดียและนิทานของอินเดียแพร่เข้าไปปรากฏในนิทานกรีก นิทานของกรีกที่มีปรากฏในนิทานชาดก ได้แก่ นิทานอิสป เพราะฉะนั้นขอลำถึงอิสป นิทานอิสปและความสัมพันธ์ระหว่างนิทานอิสปกับนิทานชาดกสักเล็กน้อย

ประวัติของอิสปโดยย่อ

อิสปเกิดที่ตำบลฟรีเจียในเกาะซามอสซึ่งเป็นเกาะเล็ก ๆ ในหมู่เกาะกรีก มีชีวิตอยู่ในราว 620—564 ปีก่อนคริสต์กาล

อิสปมีชีวิตอาภัพมาตั้งแต่เกิดคือเกิดเป็นทาส มีหน้าตาอัปลักษณ์ แต่มีสติปัญญาดี ต่อมาอิสปเข้าไปอยู่ในราชสำนักของพระเจ้าแอคมันและท้าวคริสซัส มีหน้าที่เล่านิทานถวายจนได้รับการปลดปล่อยเป็นอิสระแก่ตนเอง อิสปมีความฉลาดมากจนได้รับแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญประจำราชสำนักของท้าวคริสซัสและชื่อว่าเป็นหนึ่งในเจ็ดนักปราชญ์กรีก ตำแหน่งสุดท้ายของอิสปคือเป็นราชทูตประจำเทวสถานแห่งเมืองเดลฟีและถึงแก่กรรม ณ ที่นี้เอง

แรกเริ่มทีเดียวนิทานอิสปเล่ากันแบบมุขปาฐะคือเล่ากันด้วยปากเปล่า ต่อมาเมื่อผู้รวบรวมเป็นตัวอักษรพิมพ์เป็นหนังสือและมีการแปลนิทานอิสปเป็นภาษาของชาติต่างๆ ทั่วโลก

---

¹⁵ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา (พระนคร : โพธิ์สามต้น, 2513), หน้า 206.

นิทานอีสปได้แพร่เข้ามาในประเทศไทยสมัยอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะในสมัยนี้มีชาวกรีกคนหนึ่งชื่อ คอนสแตนตินฟอลคอน เข้ามาจับบทบาทสำคัญในสมัยนั้น ต่อมาจึงมีผู้แปลนิทานอีสปเป็นภาษาไทย เช่น นิทานอีสปซึ่งแปลโดย ยศ วัชรเสถียร เป็นต้น

นิทานชาดกกับนิทานอีสป

นิทานชาดกกับนิทานอีสปมีความสัมพันธ์กัน 2 อย่างคือ 1. ด้านโครงเรื่อง 2. แนวความคิด ขอล่าวส่งเขปไปตามลำดับ

1. ความสัมพันธ์ทางด้านโครงเรื่อง

นิทานชาดกและนิทานอีสปมีโครงเรื่องทั้งสั้นและยาวและสลับซับซ้อน สำหรับโครงเรื่องซับซ้อนนั้นมีในนิทานชาดก ไม่มีในนิทานอีสป นิทานทั้งสองมีความแตกต่างกันในรายละเอียด

นิทานทั้งสองที่มีโครงเรื่องเหมือนกัน แต่รายละเอียดแตกต่างกัน เช่น เรื่องชวสกุจฉาตก (308) เหมือนกับเรื่อง “หมาจิ้งจอกกับนกกระสา” ในนิทานอีสป เรื่องมีอยู่ว่า หมาจิ้งจอกตัวหนึ่งกำลังล่าติดคอ ไปว่าจ้างให้นกกระสาให้เอาก้างปลาออกจากคอ เมื่อนกกระสาเอาก้างปลาออกจากคอแล้ว จึงทวงค่าจ้าง หมาจิ้งจอกไม่ยอมจ่ายให้ แต่ในเรื่องชาดกตัวละครเป็นราชสีห์กับนกหัวขวาน นกไม่ไว้ใจเอาไม้ค้ำปากไว้ สอดจะงอยปากเข้าไปเขี่ยปลายกระดูกที่ขวางคอให้ตก แล้วเจาะไม้ที่ค้ำปากออก วันหนึ่งราชสีห์กำลังกินเนื้อ นกหัวขวานอยากจะลองใจว่าราชสีห์จะคิดถึงบุญคุณหรือไม่ จึงกล่าวอ้างอุปการคุณของตนแล้วขอกินเนื้อ ราชสีห์ตอบว่า เมื่อเจ้าเคาะกระดูกที่ติดคอข้า เจ้าก็ได้กินเนื้อตามชอกพื้นของข้าพเจ้าอยู่แล้ว¹⁶

แม้ในนิทานเรื่องอื่นๆ เช่น เรื่อง “สีห์จัมมชาตก (159)” เหมือนกับเรื่อง “ลาในหนังราชสีห์” เรื่อง “สุวรรณแห่งชาตก (136)” เหมือนกับเรื่อง “ห่านไข่เป็นทอง” เรื่อง “วิโรจนชาตก” เหมือนกับเรื่อง “หมาจิ้งจอกกับราชสีห์” เรื่อง “ทีปชาตก (422)” เหมือนกับเรื่อง “หมาป่ากับลูกแกะ” และเรื่อง “เวฬุชาตก (43)” เหมือนกับเรื่อง “ชาวนากับงูเห่า” สำหรับรายละเอียดที่แตกต่างกันนั้น พึงหาอ่านได้จากหนังสือของเฉลิม มานวล ตามที่อ้างไว้แล้ว

¹⁶เฉลิม มานวล, การวิเคราะห์และเปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป (พระนคร : คุรุสภา, 2518), หน้า 163.

2. ความสัมพันธ์ทางแนวความคิด

แนวความคิดแบ่งเป็น 2 ชนิดคือ

2.1 แนวความคิดตรงกัน

แนวความคิดแบบนี้มีหลายเรื่องตรงกันทั้งนิทานชาดกและนิทานอีสป แต่ตัวละครและการดำเนินเรื่องแตกต่างกัน เช่น

2.1.1 การช่วยเหลือสัตว์ร้าย เป็นเหตุนำมาซึ่งความหายนะหรือความตาย สัตว์ร้ายในนิทานอีสป เช่น เรื่อง “ชาวนากับงูเห่า” ชาวนาเมตตางูเห่าซึ่งนอนตัวแข็งอยู่ในความหนาว เมื่อมีความอบอุ่นและมีกำลัง ก็กัดชาวนาตาย¹⁷ นอกจากนี้มีเรื่อง “ชาวนากับงูพิษ” “คนตัดต้นไม้กับงูพิษ” นิทานชาดกที่มีแนวความคิดเช่นนี้ เช่น เรื่อง “เวฬุชาดก (43)” ฤาษีเลี้ยงงูไว้จนในที่สุดถูกงูกัดตาย และเรื่อง “อินทสมานโคตตชาดก (161)” ดาบสรูปหนึ่งเลี้ยงช้างกำพร้าแม่ไวจนช้างนั้นเป็นหนุ่มตกมัน เมื่อดาบสนำอาหารไปให้ ก็เหยียบดาบสตาย

2.1.2 ความรักทำให้เกิดความเสื่อมหรือหลง ในนิทานอีสป เช่น เรื่อง “ราชสีห์กับความรัก” ราชสีห์หลงรักสาวมนุษย์ จึงไปหาพ่อแม่ขอแต่งงานกับนาง แต่พ่อแม่ไม่ปรารถนาจะยกลูกสาวให้ จึงออกอุบายว่าให้ราชสีห์ถอนฟันและเขี้ยวเล็บออกหมดจะได้ปลอดภัยแก่ลูกสาวของตน ราชสีห์กำลังหลงรักจึงยอมทำตาม พอราชสีห์ถอนเขี้ยวเล็บออกหมด พ่อแม่ของเจ้าสาวก็ไล่ราชสีห์ไป

ในนิทานชาดกก็มีลักษณะเช่นนี้ เช่น เรื่อง “วิสาขโกชนชาดก (93)” พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเศรษฐี คิดฆ่าราชสีห์ที่มาทำให้โคหวาดกลัวจนน้ำนมใส จึงพยายามพิษที่กายของนางเนื้อตัวที่ราชสีห์หลงรัก ราชสีห์ไม่พิจารณาเสียบนางเนื้อที่ตนรัก จึงถึงซึ่งความตาย แม้ในเรื่อง “กัณฐินชาดก (13)” โมรชาดก (159) และเรื่อง “มัจฉาชาดก (34)” ก็มีเนื้อหาคล้ายกับเรื่องดังกล่าวแล้ว

2.2 แนวความคิดต่างกัน หมายถึงมีจุดมุ่งหมายที่จะสอนต่างกัน แต่มีโครงเรื่องเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน เช่น เรื่องสุนัขจิ้งจอกกับอีกา ในนิทานอีสป สุนัขจิ้งจอกอยากกินเนยแข็งที่กาบาบมา จึงกล่าวชมกว่ามีขนสวยงาม มีเสียงไพเราะ กาหลงเชื่อจึงร้อง

¹⁷ เล่มเดียวกัน. หน้า 166.

ออกมา เนยแข็งก็ตก สุนัขจึงได้กินเนยแข็ง ในชาดกคือเรื่อง “ขัมพูชาทกชาดก” กาเกินชมพู่อยู่บนต้นไม้ สุนัขจึงจอมเดินผ่านมามากิน จึงกล่าวชมกว่ามีขนสวย เสี่ยงไฟเพราะเหมือนนกยูง กาชอบใจจึงเขย่าชมพู่ ชมพู่หล่นลงมา สุนัขจึงได้กิน และกา กล่าวชมสุนัขจึงจอกว่า “มีวรรณะดุจพญักษ์”¹⁸

นิทานมุ่งสอนว่า “อย่าเชื่อคำขอที่ไม่มีมูลความจริง” นิทานชาดกมุ่งสอนว่า “ไม่ควรกล่าวยกยอคุณซึ่งไม่มีในตนและคนอื่น” นอกจากนี้ยังมีเรื่องสุนัขป่าในหนังแกะกับกบปิศาจ แตกต่างกับกบอินทรีกับกัจฉปชาดกและเจ้าสาวกำเนิดแมวกับกุลาวกชาดก.

นิทานเก่าแก่ของเปอร์เซีย

เปอร์เซียเป็นอาณาจักรใหญ่และเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยของพระเจ้าไซรัส และสมัยพระเจ้าดาเรียสที่ 1 ได้ยึดเทือกเขาอินดัสประมาณปี 518 ก่อนคริสตกาล เปอร์เซียและอินเดียเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิดกันในสมัยนั้น และชาวเปอร์เซียมีอารยธรรมสูงกว่าชาวอินเดีย¹⁹

ศาสนาโซโรอัสเตอร์เป็นศาสนาเก่าแก่โบราณของเปอร์เซียเกิดก่อนพุทธศาสนาประมาณ 400–100 ปี มีคัมภีร์อเวस्ता หรือ เซ็นต์อเวस्ता นับถืออาหุรามัสดาเป็นพระเจ้าผู้สูงสุด เป็นพระเจ้าแห่งแสงสว่าง ต่อสู้กับมารร้าย คือ อหริมัน (เจ้าแห่งความมืด)²⁰

ชาวเปอร์เซียนับถือพระอาทิตย์ถือไฟเป็นตัวแทนแห่งพระอาทิตย์ ให้ความสำคัญไฟตลอดมา เมื่อโซโรอัสเตอร์ตั้งศาสนาขึ้นใหม่ ก็นับถือไฟอยู่นั่นเอง

ศาสนาโซโรอัสเตอร์มีอิทธิพลต่อพุทธศาสนาด้วย เช่นการบูชาพระอาทิตย์ซึ่งมีกล่าวในพระสูตรเล่มที่ฌนิกายและในอาทิจจุปฐานชาดก (11) แม้ในมหายานก็มีชื่อพระโพธิสัตว์ซึ่งมีความหมายถึงพระอาทิตย์ เช่น พระอมิตาภะ พระไวโรจนะ พระทิปังกร พระโคตมพุทธเจ้ามีพระนามว่า อาทิตยพุทธะ เป็นไปได้ว่าลัทธิบูชาพระอาทิตย์ อาจะมาจากศาสนาโซโรอัสเตอร์ พิธีกรรมพื้นบ้านของอินเดียที่เกี่ยวกับพระอาทิตย์ เทพนิยายเกี่ยวกับพระอาทิตย์ แม้จนกระทั่งพระนามของพระโพธิสัตว์ที่มีชื่อเกี่ยวกับพระอาทิตย์ดังกล่าวมาแล้ว และหลักธรรม 6 ประการในศาสนาโซโรอัสเตอร์ อาจจะเป็นบ่อเกิดแห่ง

¹⁸ เล่มเดียวกัน หน้า 166.

¹⁹ Har Dayal, *The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit-Literature* (New Delhi: Motilal Banarsidass, 1970), p. 20.

²⁰ หลวงวิจิตรวาทการ, ศาสนาสาคร เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : ศ.ธรรมกถึก, 2493), หน้า 352-354. 15
TH 436

คำสอนพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนา เพราะมีลักษณะคล้ายกันและการบูชาไฟซึ่งเป็นตัวแทนพระอาทิตย์ อาจให้อิทธิพลต่อแนวความคิดเรื่องไฟในพระพุทธศาสนา สิ่งที่ปรากฏในพิธีกรรมอินเดียและพุทธศาสนา อาจจะเป็นแหล่งกำเนิดมาจากศาสนาโซโรอัสเตอร์²¹

เนื่องจากชาวเปอร์เซียมีอารยธรรมสูงดังกล่าวนั้นแล้ว นิทานของชาวเปอร์เซีย อาจเป็นแหล่งกำเนิดแห่งหนึ่งของนิทานชาดกด้วย

อนึ่ง นิทานชาดกนอกจากจะมีแหล่งกำเนิดมาจากสถานที่ต่าง ๆ กันแล้ว นิทานชาดกยังเป็นบ่อหรือแหล่งเกิดของนิทานชาติต่าง ๆ มี กรีก เปอร์เซีย เป็นต้นด้วย อินเดียกับกรีกได้ติดต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ก่อนที่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชจะบุกอินเดียเสียอีก ชาติต่าง ๆ ที่เป็นทางผ่านจากอินเดียไปยังกรีก ยังได้รับเอานิทานอินเดียโดยเฉพาะนิทานชาดกด้วย นิทานชาดกได้แพร่จากอินเดียถึงเปอร์เซีย จากเปอร์เซียถึงเอเชียไมเนอร์และบริเวณแถบแม่น้ำยูเฟรติส ชนชาติเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับอินเดียในศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตศักราช หลักฐานมีปรากฏในศิลาจารึกของพระเจ้าดาเรียสมหาราช (521—485) ก่อนคริสตศักราช โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลาจารึกหลักหนึ่งที่เปอร์ซิโบริต กล่าวถึงชาวอินเดียและชาวคันธาระได้นำบรรณาการมาถวายพระองค์ มีหลักฐานอีกอย่างหนึ่งยืนยันนั่นคือ อักษรเก่าแก่ของอินเดียได้มาจากพวกเซมิติก นิทานชาดกเรื่องที่ 399 กล่าวถึงการเดินทางทางเรือจากอินเดียถึงบาเวอ (Baveru) ชื่อนี้อาจจะเป็นชื่อกรุงบาบิโลนนั่นเอง²² และนิทานเปอร์เซียของเฮโรโดตัส (Herodotus) ก็ได้อ้างถึงนิทานชาดกเรื่องที่ 67 ด้วย²³ แสดงให้เห็นว่านิทานชาดกเข้าไปมีอิทธิพลแพร่หลายในประเทศเปอร์เซียและกลุ่มประเทศอาหรับอื่น ๆ อีก

3. ความมุ่งหมายของชาดก

ชาดกไม่ว่าจะเป็นชาดกในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกายและอรรถกถาชาดกก็ตาม ไม่ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายในการเขียนชาดกเอาไว้โดยตรง เมื่อเราอ่านชาดกด้วยความพินิจพิจารณาแต่ละเรื่องแล้ว ก็พอจะรู้และเข้าใจความมุ่งหมายของการแต่งชาดกไว้ดังนี้

²¹ Har Dayal, op. cit. p. 39.

²² H T Francis and E.J, op.cit. See Introduction.

²³ Ibid, See Introduction.

1. เพื่อใช้สอนธรรมะ

ธรรมะคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงตรัสรู้หลังจากที่พระองค์ทรงใช้ความเพียรนานถึง 6 ปี เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ใหม่ ๆ และหลังจากพระองค์เสวยวิมุตติสุขแล้ว พระองค์ทรงพิจารณาถึงธรรมะที่พระองค์ได้ตรัสรู้ว่าเป็นธรรมะอันลึกซึ้งและสุขุมคัมภีรภาพยากที่สัตว์ผู้ยินดีในกามคุณจะตรัสรู้ตามได้ พระองค์ทรงท้อพระทัยจะตรัสสั่งสอน แต่อาศัยพระมหากรุณาธิคุณในหมู่สัตว์ทั้งหลาย จึงทรงพิจารณาอีกว่าจะมีผู้รู้ทั่วถึงธรรมะนั้นบ้างหรือไม่ ทรงทราบว่าบุคคลมีกิเลสน้อยเบาบางก็มี มีกิเลสหยาบก็มี สามารถรู้ธรรมะได้ง่ายก็มีรู้ธรรมะโดยยากก็มี ทรงเปรียบเหล่าเวไนยสัตว์ทั้งหลายเหมือนดอกบัว 4 — เหล่าคือ 1. ดอกบัวที่พ้นจากน้ำเมื่อได้รับแสงอาทิตย์ ก็จะบานในวันนี้ 2. ดอกบัวที่ตั้งสมอหน้า จะบานในวันพรุ่งนี้ 3. ดอกบัวที่อยู่ภายใต้ น้ำ จักบานในวันต่อไป 4. ดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ ไม่สามารถจะบานได้เป็นอาหารของปลาและเต่าอุปมาเหมือนบุคคล 4 จำพวกคือ พวกที่ 1 เรียกว่าอุคฆฏิตัญญู คือบุคคลผู้มีบารมีแก่กล้าได้ฟังสัทธรรมเทศนาโดยย่อ ก็ตรัสรู้มรรคผลโดยพลัน พวกที่ 2 เรียกว่าวิปจิตัญญู คือบุคคลที่ฟังพระสัทธรรมเทศนาโดยย่อแล้ว ไม่อาจบรรลุธรรมได้ เมื่อมีการจำแนกอธิบายธรรมะออกไปโดยพิสดารจึงตรัสรู้มรรคผลได้ พวกที่ 3 เรียกว่า เวไนยบุคคลคือพวกที่ฟังพระสัทธรรมเทศนาทั้งโดยย่อและพิสดาร ก็ไม่อาจบรรลุโลกุตระธรรมได้ เมื่อกระทำมนสิการด้วยอุบายปัญญาแล้ว สมาคมคบหาด้วยกัลยาณมิตร บำเพ็ญกิจพากเพียรเล่าเรียนในสมถวิปัสสนาสืบไปจึงจะสำเร็จมรรคผล พวกที่ 4 เรียกว่า ปทปรมบุคคลคือคนผู้มีอุปนิสัยไม่สมบูรณ์ ไม่ควรแก่การบรรลุธรรมะได้ แม้ได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาทั้งโดยย่อและพิสดารก็ตาม สมาคมกับท่านผู้เป็นกัลยาณมิตรประกอบกิจบำเพ็ญเพียรในการภาวนาทุกประการ ก็ไม่อาจบรรลุธรรมในชาตินั้นได้เป็นเพียงแต่อุปนิสัยวาสนาบารมีไปในอนาคต²⁴

พระอรรถกถาจารย์ผู้แต่งอรรถกถาชาดก ได้ยอมรับความลึกซึ้งและความยากของธรรมะของพระพุทธเจ้า ได้กล่าวข้อความตอนหนึ่งในบทประณามคาถาว่า “พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เทวดาและมนุษย์บูชาแล้วด้วยความเต็มใจอันประณีต สุขุมละเอียดนัก ลึกซึ้งยากที่สรรพสัตว์ผู้มีกิเลสหยาบจะรู้เห็นจริงได้”²⁵

²⁴ สมเด็จพระปรมานุจิทศโนรส. พระปฐมโพธิกถา. (พระนคร : การศาสนา, 2505). หน้า 222-223.

²⁵ ส.อ.ส., เรื่องเดิม หน้า 19.

พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าพระธรรมของพระองค์นั้นยากที่สรรพสัตว์จะรู้ตามได้ แต่พระองค์ทรงทราบถึงอุปนิสัยของสรรพสัตว์ทั้งหลายแต่ละประเภทว่ามีกิเลสตัณหา อวิชชา มากน้อยต่างกัน พระองค์ทรงคิดหาวิธีการสอนธรรมะเพื่อสรรพสัตว์ทั้งหลายรู้ และเข้าใจธรรมะได้อย่างง่าย พระองค์ก็ทรงค้นพบว่า การสอนธรรมะโดยใช้นิทานเป็น ตัวนำ เป็นสื่อกลาง เป็นอุปกรณ์และเป็นอุทาหรณ์ เป็นวิธีหนึ่งที่สรรพสัตว์ทั้งหลายจะ เข้าใจธรรมะได้ง่ายขึ้น พระองค์จึงทรงแสดงธรรมด้วยชาดก

2. เพื่อศึกษาธรรมะด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลิน

เนื่องจากธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมะที่ลึกซึ้ง สุขุมคัมภีรภาพและยากที่จะเข้าใจดังกล่าวนั้นแล้ว การศึกษาธรรมะเพื่อเข้าใจความหมายอันลึกซึ้งและถูกต้อง ย่อมมีความยากด้วย ฉะนั้นธรรมะถึงแม้จะดีและมีประโยชน์เมื่อเข้าใจยาก คนก็ไม่อยากศึกษาเล่าเรียน เพราะเรียนไปแล้ว ไม่เข้าใจก็ไร้ประโยชน์ บางครั้งคนเรียนพยายามอ่านแล้วอ่านอีก ก็ไม่เข้าใจ ในที่สุดก็เกิดความเบื่อหน่ายและหยุดศึกษาเล่าเรียนธรรมะ พระพุทธเจ้าทรงทราบอุปนิสัยของสรรพสัตว์ดี จึงทรงแสดงชาดกในพระไตรปิฎกซึ่งชาดกในพระไตรปิฎกนั้น มีลักษณะเป็นคาถา ยากในการศึกษาด้วย กาลต่อมามีพระอรรคณาจารย์นามว่า “พระพุทธโฆสาจารย์” ได้แต่งอรรถกถาชาดก โดยนำคาถาชาดกในพระไตรปิฎกมาเป็น บทตั้งหรือบทนำแล้วยกนิทานมาแล้วเป็นอุทาหรณ์และเปรียบเทียบกับธรรมะ ซึ่งผู้ประพันธ์ได้แทรกหัวข้อธรรมะไว้ในนิทานเรื่องนั้นๆ วิธีนี้แต่งชาดกโดยมีนิทานประกอบนั้นนับเป็นกลวิธีที่ดีมากอย่างหนึ่งของการแต่งคัมภีร์พุทธศาสนา วิธีการแต่งเช่นนี้สามารถทำให้ผู้ศึกษาธรรมะในพุทธศาสนาไม่เกิดความเบื่อหน่ายหรือท้อแท้ในการศึกษาธรรมะเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินและเข้าใจความหมายอันลึกซึ้งและถูกต้องของธรรมะนั้น ๆ ด้วย การศึกษาธรรมะด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลินและการเข้าใจธรรมะถูกต้อง ย่อมให้ประโยชน์แก่ผู้ศึกษาเล่าเรียนและผู้ศึกษาก็พอใจและยินดีในการศึกษาธรรมะ และพุทธศาสนาก็ตั้งมั่นสถิตถาวรตลอดไป ขอยกตัวอย่าง เช่น ศึกษาธรรมะเรื่องความโลภมาก ธรรมะหัวข้อนี้มีปรากฏอยู่ในนิทานชาดกเรื่อง “สุวรรณหงส์ชาดก” (หงษ์ทอง) เป็นต้น

3. เพื่อแก้ความสงสัยของพุทธศาสนิกชน

นิทานชาดกบางเรื่อง เริ่มต้นด้วยพระสาวก กล่าวคือพระสาวกมีความสงสัยหรือมีคำถาม ได้ถามขึ้น พระพุทธเจ้าแทนที่จะทรงแก้ความสงสัยหรือปัญหาโดยตรงพระองค์ก็ทรงเล่านิทานเปรียบเทียบให้สาวกเห็นปัญหาเหล่านั้นพระสาวกก็หมดความสงสัยในธรรมะ

4. การนำชาดกเข้ามาในประเทศไทย

ชาดกเป็นคัมภีร์วรรณคดีบาลีในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท พระพุทธศาสนา
นิกายนี้ ได้แพร่หลายและมีอิทธิพลในประเทศไทยในสมัยสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหง
มหาราช พระองค์ทรงนิมนต์พระสังฆราชผู้ซึ่งเป็นนิกายลังกาวงศ์มาจากนครศรีธรรมราชมา
ประดิษฐานพระพุทธศาสนาในกรุงสุโขทัยจนชาวสุโขทัยเลื่อมใสศรัทธา ดังปรากฏในศิลา
จารึกพ่อขุนรามคำแหงตอนหนึ่งว่า “คนในเมืองสุโขทัยนี้มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน
.....ไปสวดอุทิศถึงอริยัญญิ์” และ “กลางเมืองสุโขทัยนี้ มีพระพุทธรูปทอง.....
มีปู่ครู มีเถร มีมหาเถร..... พ่อขุนรามคำแหงกระทำโอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์
เรียนจบพระไตรปิฎกหลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา.....”
และอีกตอนหนึ่งว่า “วันเดือนดับเดือนออกแปดวัน วันเดือนเต็มเดือนบ้างแปดวันฝูงปู่
ครูเถรมหาเถรขึ้นนั่งเหนือขดารนี้ สวดธรรมแก่อุบาสกฝูงท่วยจำศีล.....”²⁶

พระสังฆราชได้นำเอาพระคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถามายังสุโขทัย และมี
การศึกษาพระคัมภีร์เหล่านั้นในราชสำนักด้วย ดังหลักฐานปรากฏในวรรณคดีไทยที่เกี่ยว
กับพุทธศาสนาเรื่อง “ไตรภูมิพระร่วง หรือ เถภูมิกถา” ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ของ
พญาลิไท (พระมหาธรรมราชาที่ 1 แห่งวงศ์พระร่วง) ผู้เป็นพระราชนัดดาของพ่อขุนราม
คำแหง เพราะฉะนั้นหลักฐานชาดกที่แพร่เข้ามาในประเทศไทยมีปรากฏในศิลาจารึกพ่อ
ขุนรามคำแหงดังกล่าวมา และในหนังสือไตรภูมิพระร่วงตั้งข้อความในบางแผนกต้นเรื่องว่า
“พระธรรมไตรภูมิภูมิกถานี้ ธ เอามาแต่พระคัมภีร์ได้บ้างแล้ว เอามาแต่พระอรรถกถา พระ
จตุรคณันก็มี บ้างในอรรถกถา ฎีกา พระอภิธรรมวาทกก็มีบ้าง.....ในพระธรรมชาดก
ก็มีบ้าง”²⁷ นอกจากนี้การเรียกค่านามทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ เทวดา สัตว์ ฯลฯ
ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงเป็นชื่อหรือการเรียกค่านามที่มีในนิทานชาดก เช่น อินทร์
พรหม ครุฑ นาค ราชสีห์ กิณนร กิณนรี และช้าง โดยเฉพาะช้างฉัททันต์ ตรงกับ
ในนิทานชาดกเรื่อง “ฉัททันตชาดก” และในหนังสือเล่าเรื่องในไตรภูมิพระร่วงของพระยา

²⁶ เบื้อง ๓ นคร, ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2505) หน้า 29-30.

²⁷ เกษม บุญศรี, พระปฐมสมโพธิกถา คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูงของชุมนุมภาษาไทยของคุรุสภา
(พระนคร : คุรุสภา, 2511), หน้า 224.

อนุমানราชชนน มีกล่าวไว้ตอนหนึ่งเกี่ยวกับช้างฉัททันต์ว่า “ที่ชาวบ้านรู้จักชื่อดีมีแต่ชื่อเดียวคือช้างฉัททันต์ (หงา) เพราะมีเรื่องพระยานัตถ์เป็นเรื่องราวดีกว่าพระพุทธรเจ้า เคยเสวยพระชาติคือเคยเกิดเป็นช้างน้อยชาติหนึ่ง ช้างเหล่านี้อยู่คูหาหรือถ้ำทองทั้งนั้น”²⁸

นิบาตชาดกเข้ามาในสมัยสุโขทัยอย่างแน่นนอน หลักฐานอีกอย่างหนึ่งคือ นิบาตชาดกมีอิทธิพลต่อปัญญาสชาดกอย่างแน่นนอน พระภิกษุชาวเชียงใหม่แต่งปัญญาสชาดกขึ้นจากนิทานพื้นบ้านของไทยเมื่อราว พ.ศ. 2000 – 2200 ลักษณะการแต่ง การดำเนินเรื่องและความเป็นไปของตัวละคร ล้วนเหมือนกับอรรถกถาชาดกในนิบาตชาดกทุกเรื่อง

อนึ่ง พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้ากือนาแห่งเมืองเชียงใหม่ (ครองราชย์ 1910–) พระเจ้ากือนาได้ส่งราชทูตมาขอพระสมณเถระชาวสุโขทัยให้ไปช่วยตั้งลัทธิลังกาวงศ์ ลัทธิลังกาวงศ์ได้เจริญรุ่งเรืองตั้งแต่นั้นมา และในปลายพุทธศตวรรษที่ 19 มีพระสงฆ์ชาวเชียงใหม่หลายรูปได้เดินทางไปศึกษาที่ประเทศลังกากลับมาเผยแผ่พุทธศาสนาในประเทศของตน ในสมัยพระเจ้าติโลกราช พระองค์ทรงจัดให้มีการทำสังคายนาพระธรรม—วินัย ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2020 ณ วัดมหาโพธาราม (วัดเจดีย์เจ็ดยอด)²⁹ จำเดิมแต่นั้นมาอาณาจักรเชียงใหม่ก็เจริญรุ่งเรืองด้วยการศึกษาพระปริยัติธรรม จนมีนักปราชญ์พระเถระชาวลานนาได้แต่งคัมภีร์พุทธศาสนารวมทั้งคัมภีร์ปัญญาสชาดกดังกล่าวมาแล้ว

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่องชาดกได้แพร่หลายมากในสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ได้ให้นักปราชญ์แต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นในปี พ.ศ. 2025 ต่อมาพระเจ้าทรงธรรมได้ทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติสำนวนไทยขึ้นอีกฉบับหนึ่งเรียกว่า “กาพย์มหาชาติ” เป็นร่ายยาว 13 กัณฑ์

ในสมัยรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดให้มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกเมื่อปี พ.ศ. 2331 คัมภีร์ชาดกซึ่งอยู่ในพระสูตรตันตปิฎกขุททกนิกายก็ได้รับการสังคายนาด้วย

5. การแปลชาดกในประเทศไทย

ก่อนที่จะกล่าวถึงการแปลชาดกในประเทศไทย ขอกล่าวถึงการชำระจารึกและการพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทยเสียก่อน เพื่อเป็นการนำเข้าหาหัวข้อการแปลชาดกในประเทศไทย

²⁸ พระยาอนุমানราชชนน. เล่าเรื่องในไตรภูมิ (พระนคร : คลังวิทยา, 2515), หน้า 43.

²⁹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติพระพุทธศาสนาในราชอาณาจักรไทย (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2505), หน้า 38–39.

การชำระจารึกและการพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทย แบ่งออกเป็น 4 สมัย ดังนี้คือ

สมัยที่ 1 สมัยพระเจ้าติโลกราช เมืองเชียงใหม่ ได้มีการชำระและจารพระไตรปิฎกลงในใบลานด้วยอักษรลานนาในปี พ.ศ. 2020

สมัยที่ 2 สมัยรัชกาลที่ 1 กรุงเทพฯ ได้มีการชำระและจารพระไตรปิฎกด้วยอักษรขอมในปี พ.ศ. 2331.

สมัยที่ 3 สมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการชำระ คัดลอกตัวอักษรขอมและแปลพระไตรปิฎกเป็นอักษรไทย พิมพ์ครั้งแรก 39 เล่มชุด จำนวน 1,000— ชุดในปี พ.ศ. 2431—2436.

สมัย 4 สมัยรัชกาลที่ 7 ได้มีการชำระและแปลพระไตรปิฎกเพิ่มจากการพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็น 6 เล่มรวมเป็น 45 เล่ม ครบบริบูรณ์ในปี พ.ศ. 2468 — 2473.

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงการแปลชาดกในประเทศไทย การแปลนิบาตชาดกมีขึ้นจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงการแปล และการพิมพ์นิบาตชาดกตั้งข้อความตอนหนึ่งว่า “ถ้าหนังสือเช่นนี้มีได้ในเมืองไทยทั้งหมด ก็นับว่าเป็นเครื่องอสังการใหญ่ในหนังสือแลภาษาของเรา”³⁰ และด้วยพระราชดำริดังกล่าวนี้ เมื่อคราวบำเพ็ญพระราชกุศลในงานพระศพ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงศรีวิไลยลักษณะ กรมขุนสุพรรณภาควดี จึงได้ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสให้เป็นประธาน พร้อมด้วยพระราชาคณะผู้ใหญ่องค์อื่นอีกกับทั้งกรมพระสมมตอมรพันธุ์ ช่วยกันเริ่มแปลนิบาตชาดกถวายตามพระราชประสงค์ทันพิมพ์แจกในงานพระศพครั้งนั้น 3 วรรค รวม 30 นิทาน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์กระแสรพระราชนิพนธ์และพระราชปรารภพิมพ์เป็นค่านำไว้ข้างต้น

ครั้นถึงปี พ.ศ. 2453 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พวกบัณฑิตผู้รู้ภาษาบาลีดีทั้งพระภิกษุและฆราวาสปรารภกันว่าควรช่วยกันแปลนิบาตชาดกให้สำเร็จตลอดตั้งพระราชประสงค์ เพื่อเป็นการบำเพ็ญกุศลสนองพระเดชพระคุณ เมื่อกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เป็นประธานได้ทราบและได้ให้การสนับสนุนโดยจัดหาต้นฉบับหนังสือนิบาตชาดกภาษา

³⁰ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม (เล่ม 23 ภาคผนวก) หน้า 10.

บาลี รวบรวมหนังสือที่แปลมาแล้วและรับจะจัดพิมพ์ เมื่อความนี้แพร่ออกไปผู้รู้ภาษาบาลี ทั้งพระภิกษุและฆราวาสซึ่งมีศรัทธาได้แปลนิบาตชาดกที่ค้างอยู่สำเร็จและ หอพระสมุดสำหรับพระนครได้พิมพ์สำเร็จ

ปัจจุบันนี้หนังสือนิบาตชาดกฉบับแปลสมบูรณ์ทั้ง 547 เรื่องมีอยู่ 4 ฉบับคือ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ฉบับของสำนักอบรมครูวัดสามพระยา โดยใช้ชื่อว่า “พระคัมภีร์ชาดกแปล ฉบับ ส.อ.ส.” พิมพ์ในปี พ.ศ. 2493 ฉบับของ ส. ธรรมภักดี มี 5 เล่ม จบบริบูรณ์และฉบับสุดท้ายคือ ฉบับของมหาวิทยาลัยซึ่งแปลรวมทั้งพระไตรปิฎกและอรรถกถาไว้ในเล่มเดียวกันมี 10 เล่มนอกจากฉบับที่สมบูรณ์ดังกล่าวมาแล้ว ยังมีผู้นำเอานิบาตชาดกไปใช้ให้เกิดประโยชน์นั้นคือ บางคนเลือกแปลและย่อเฉพาะบางเรื่อง ที่ง่าย ๆ สำคัญและเหมาะสมสำหรับผู้เรียนผู้อ่านเพื่อเป็นนิทานสุภาษิต หรือ เป็นหนังสืออ่านประกอบ ก็มี

เฉพาะมหานิบาตชาดก คือ ทศชาติ (พระเจ้า 10 ชาติ) มีผู้นำไปแต่งเป็นร้อยกรอง หรือ ร้อยแก้ว ก็มี เพื่อการเทศน์และการอ่านเพื่อความรู้และความเพลิดเพลิน บางคนเลือกเอาเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาเรียบเรียงเพื่อสอนเป็นคติเตือนใจในการดำเนินชีวิต บางคนก็เลือกเอาเฉพาะเรื่องที่รู้จักกันทั่ว ๆ ไปนำไปเรียบเรียงให้เข้ากับนิทานพื้นบ้านของไทย ซึ่งทั้งหมดนั้นก็มุ่งหมายอย่างเดียวกันคือเป็นคติหรือเป็นเรื่องสอนใจ สามารถนำไปปรับให้เข้ากับการดำเนินชีวิตในปัจจุบันเพื่อให้เกิดสันติสุขตลอดไป

สรุปประจําบทที่ 1

1. ชาดก มีความหมาย 3 อย่างคือ

1.1 ชาดก หมายถึงเรื่องราวอดีตชาติของพระพุทธเจ้า

1.2 ชาดก หมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าวิธีหนึ่งในจำนวน 9 อย่างที่เรียกว่า “นวัคสัตตสาสน์”

1.3 ชาดก หมายถึงกัมภีร์เล่มหนึ่งในจำนวน 15 เล่มของกัมภีร์พระสุตตันตปิฎกขุททกนิกาย

2. ประวัติความเป็นมาของชาดก พระพุทธเจ้าทรงนำเรื่องราวในอดีตชาติของพระองค์ เมื่อคราวเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ มาแสดงแก่พุทธบริษัทคำสอนเรื่องชาดกนั้นมีปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อรรถกถาชาดกและฎีกาชาดก เรียกว่า “นิบาต-ชาดก”

3. แหล่งกำเนิดของนิทานชาดกได้มาจากนิทานพื้นบ้านเก่าแก่ของอินเดีย กรีก และ เปอร์เซีย

4. นิทานชาดกกับนิทานอีสป มีความสัมพันธ์กันอย่างมาก ทั้งทางด้านโครงเรื่อง และแนวความคิด โครงเรื่องมีลักษณะสั้น ยาว แต่โครงเรื่องสลับซับซ้อน มีเฉพาะในนิทานชาดกเท่านั้น

5. ส่วนแนวความคิดตรงกันเช่น ความรักทำให้เกิดทุกข์ การช่วยเหลือสัตว์ร้าย นำมาซึ่งความตาย เป็นต้น

6. ความมุ่งหมายของชาดก มีดังนี้

6.1 เพื่อสอนธรรมะ

6.2 เพื่อศึกษาธรรมะด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลิน

6.3 เพื่อแก้ความสงสัยของพุทธบริษัท

7. ชาดกได้แพร่เข้ามาในประเทศไทยในสมัยสุโขทัยเป็นราชธานีตราบเท่าทุกวันนี้

8. การแปลชาดกในประเทศไทย มีดังนี้

มีการแปลเป็นไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังไม่เสร็จพระองค์เสด็จสวรรคตเสียก่อน ภายหลังมีการแปลสำเร็จ ปัจจุบันมีฉบับแปลอยู่ 4 ฉบับ คือ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ฉบับของสำนักอบรมครูวัดสามพระยา ฉบับของ ส. ธรรมภักดี และฉบับของมหาวิทยาลัย

คำถามทดสอบความเข้าใจประจำบทที่ 1

1. ชาดกมีความหมายอย่างไรบ้าง จงกล่าวมาเป็นข้อ ๆ
2. จงกล่าวถึงแหล่งกำเนิดของชาดกมาโดยละเอียด
3. นิทานชาดกกับนิทานอีสป มีความสัมพันธ์กันอย่างไรบ้าง จงกล่าวตามหลักวิชาที่ได้เรียนมา
4. จุดมุ่งหมายของชาดกมีอะไรบ้าง จงกล่าวมาโดยละเอียด
5. ชาดกแพร่เข้ามาในประเทศไทยเมื่อไร จงกล่าวตามลำดับเหตุการณ์
6. การแปลชาดกในประเทศไทยมีมาตั้งแต่เมื่อไร มีเหตุการณ์เกี่ยวข้องอะไรบ้าง ให้กล่าวพอเข้าใจ